

„Nincs túl sok ruhám, nincs egzisztenciám”

Az Első Emelet együttes rendszerkritikus dalszövegei és afférjai a pártállammal

A kádári–aczéli könnyűzenei politika kiszámíthatatlansága

A Kádár-rendszerben a könnyűzenei élet legkülönbözőbb területein zajlottak afférok a pártállami intézmények, hatalmi szervek, valamint a zenészek, előadóművészek között. Igaz volt ez alkalmanként még a legártatlanabb stílusok valamelyikében játszó zenekarokra is, aminek az volt a magyarázata, hogy a hatalom alkalomadtán nemigen volt kiszámítható a reakcióit illetően a populáris zenei színtéren. Ennek hátterében az állt, hogy számos monopolintézmény gyakorolta a cenzúrát: Országos Rendező Iroda (ORI),¹ Nemzetközi Koncert Igazgatóság, Magyar Hanglemezyártó Vállalat (MHV),² Zeneműkiadó, Országos Szórákóztatózenei Központ, Szerzői Jogvédő Hivatal, Magyar Rádió és Televízió, Tánccdal- és Szanzenbizottság, 1982-től pedig mintegy hat évig hozzájuk csatlakozott a KISZ KB felügyelete alá tartozó Express Ifjúsági és Diák Utazási Iroda égisze alatt működő Ifjúsági Rendező Iroda. Fő tevékenységük nem ez volt, de feladataik közé tartozott a pártállami kontroll gyakorlása, elvileg jól körülhatárolt hatáskörben, gyakorlatilag nemegyszer átnyúlva egymás feje fölött. Előfordult, hogy amit az egyik intézmény engedélyezett, a másik tiltott, vagy fordítva. Néha meglepő módon a Tánccdal- és Szanzenbizottságon keresztül zöld utat adtak olyan daloknak, amelyekre maguk a szerzők sem számítottak, máskor pedig olyanoknak parancsoltak megálljt, amelyektől a lehető legtávolabb állt a kommunista szemszögből felforgatónak ítélt ideológia. Egészen abszurd gondolatmenet mentén került sor példának okáért a Neoton Família *Santa Maria* című

számának a Magyar Rádióban történő átmeneti negligálására,³ de megállapíthatjuk, hogy még az Első Emelet együttes is elszenvedte a rendszer végzálásait. Tanulmányunkban ezúttal az utóbbi zenekar pályafutásából emelünk ki idevágó részleteket, a hangsúlyt azonban mégsem erre, hanem a dalszövegeik közül azok elemzésére helyezzük, amelyek az utókor szemszögből talán meglepő módon, humoros-ironikus formában ugyan, de tartalmazhattak rendszerkritikát. Az események fonalát 1983-ban, első kislemezük megjelenésével vesszük fel, és eljutunk a rendszerváltozásig, a „klasszikus” Első Emelet utolsó, 1990-ben megjelent, *Kis Generáció* című nagylemezéig.

Az első kislemez: *Noteszember és Amerika*

A hazai poppalettára új szintet hozó Első Emelet megalakulása nem volt előzmény nélküli. 1982. augusztus végén az instrumentális zenét játszó Solarisból kivált Bogdán Csaba, Kisszabó Gábor, Rausch Ferenc és Tereh István telefonon kérte fel az ugyancsak instrumentális Lobogó együttes billentyűsét, Berkes Gábort, hogy legyen az újonnan létrejött együttesük tagja. Végül a Kádár-rezsim koordináta-rendszerében meghatározó szerepet játszó ORI büféje (a híres-nevezetes „zokogó”, ami arról kapta a nevét, hogy ott gyülekeztek a munkával éppen nem rendelkező zenészek) lett a színhelye a teljes csapat kialakulásának, ahol Cser György énekes csatlakozott hozzájuk. Nem véletlen az új formáció megalakulása, hiszen az instrumentális zenével az MHV nem tudott mit kezdeni, illetve nem láttak benne különösebb üzleti fantáziát. (A szegeci East együttes volt ennek iskolapéldája, amely

¹ Az Országos Rendező Iroda (ORI) 1958 és 1991 között működő belföldi koncertszervező monopólcég volt, az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóság jogutódjaként. Időrendben Lakatos Éva, Keszler Pál, Bali György, Bulányi László és Gál Iván igazgatóként, majd a rendszerváltáskor Gödöllői Lajos kormánybiztosként állt az élén. Mint cenzurális intézmény kiadta a működési engedélyeket, amennyiben a művészek megfelelték az ORI-vizsgákon, illetve megállapította a felvételi díjukat. A zenészeket tudásuk alapján A, B, C és D kategóriákba sorolta, ami egyúttal meghatározta a fizetésüket is. A koncerteket egyrészt az ORI maga szervezte a vele szerződésben álló zenészeknek, másrészt a muzikusok által lekötött koncerteket előzetesen jóvá kellett hagynia. Bővebben CSATÁRI Bence: *Az Országos Rendező Iroda*

működése a Kádár-rendszer végén = Levéltári Szemle, 2013, 1. sz., 31–44.; *Uő: A rendszerváltás és az ahhoz vezető út az Országos Rendező Iroda történetében = Századok*, 2021, 4. sz., 843–883.; *Uő: Az Országos Rendező Iroda (ORI) útja az 1991-es felszámolásáig. Egy kulturális monopólvállalat végőrái = Rendszerváltó Szemle*, 2021. tél, 46–55. <https://retorki.hu/folyoirat/rendszervalto-szemle>

² A Magyar Hanglemezyártó Vállalatot, közismert rövidítésű nevén az MHV-t a 206/1951. sz. 1951. május 24-én kelt NT. (Népgazdasági Tanács) határozat hozta létre, magába olvasztva több kisebb, addig magánkézben lévő lemezkiadót. A cég ezáltal monopólhelyzetbe került, ami 1986-ig így is maradt.

³ Csepregi Éva személyes közlése. (2020. február 23.)

ekkor már jelentős múlttal rendelkező, eredetileg szintén instrumentális progresszív rockzenekar volt, de az ő első nagylemezük megjelenését is énekes felvételéhez kötötte az MHV vezetése. Ennek eleget is tettek, így jelenhetett meg a *Játékok* című nagylemezük 1981-ben).⁴ Ezért döntöttek úgy, hogy vokális zenekar alapításába fognak, amihez az énekes alkalmazásán kívül a dalszövegek megírása is elengedhetetlen feladatot jelentett. Alapvetően újhullámosnak számítottak a kezdet kezdetén, és az sem mellékes körülmény, hogy Nagy Feró – aki Bogdán Csabát a Beatricébe vitte annak 1981-es feloszlása előtt – jelentős hatást gyakorolt rájuk akár a névválasztásukat, akár a külső megjelenésüket vesszük figyelembe (a basszusgitáros Kisszabó Gábor a mai napig élénken emlékezik arra, hogy farmerruháját, amiben először lépett színpadra az Első Emelettel, Nagy Feró varrta).⁵

A fiúk nem sokat tétlenkedtek, hála Tereh István menedzseri munkájának, aki ütőhangszereken játszott, de csak azért tette le az ORI-vizsgát, hogy ezáltal hivatalosan is a csapat része lehessen, egyébként legfontosabb tevékenysége a koncertszervezés volt (egy időben még az Ifjúsági Rendező Iroda könnyűzenei csoportjában is dolgozott) – magyarul szólva jóformán csak alibiből ment fel a színpadra, ő sokkal inkább a kommunista rezsim által munkának nem is tekintett, javarészt szitokszóként használt menedzserséget tekintette fő feladatának.⁶ Tevékenysége hatékonyságának köszönhetően az együttes 1982. november 13-án már a gödöllői Agrártudományi Egyetem pinceklubjában debütálhatott, ami után alig néhány nappal a legendás Fővárosi Művelődési Ház körtermében adhatták első budapesti koncertjüket. Az egyetemi klubokban induló karrierjüket ugyan nem zavarta meg, de mégis a Kádár-rendszerre olyannyira jellemző módon váltottak dobost, ugyanis 1983 tavaszán Rausch Ferencet behívták sorkatonai szolgálatra, helyére Tóth Vilmos került, szintén a Solarisból. 1983 nyarán már országos hírnévnek örvendtek, miután az R-GO turnéjának előzenekaraként már-már elhalaszták a sikert a főzenekar elől. Szikora Róberték ezt megakadályozandó lecsökkentették a műsoridejüket, de az ellen már semmit nem tehettek, hogy az Első Emelet a Magyar Rádió 8-as stúdiójában elkészítse az első stúdiófelvételeit, valamint megjelenjen az első kislemezük, rajta a *Noteszember* és az *Amerika* című számokkal.

A *Noteszember* című szerzemény első pillantásra mindössze a felnőtt társadalom, a megállapodott emberek elé tart görbe tükröt a tinédzserek olvasatában, őket parodi-

zálja, mint akik számtalan felesleges időtöltést űznek, ráadásul képmutató és erősen számító módon. Őket, akik élnek a szürke hétköznapokat, felírják, mikor, kinek, mit adtak kölcsön, és ezért cserébe mit várhatnak, sőt még azt is két évre előre megtervezik – ez utóbbi állítás szinte polgárpukkasztás-számba megy –, hogy kivel terveznek gyermeket vállalni. Hajas György szövegíró – ő volt Geszti Péter elődje – a sorok közé azonban elrejtette a másodlagos, sok gondolkodó ember számára az elsődleges mondanivalót ebben az újhullámos dalban, nevezetesen azt, hogy vannak, akik folyamatosan figyelik a másikat, az információikat feljegyzik egy noteszbe, és alkalmasint előveszik, ha azokkal valami célt akarnak elérni. Ezt pedig nem nehéz úgy értelmezni, hogy az állambiztonság óvó szemét rajta tartotta az állampolgárokon. A hálózatban tevékenykedők ugyanis a szürke, hétköznapi emberek életét élték ugyan, bejártak a munkahelyükre, ott jól vagy rosszul dolgoztak, de kéthetente eljött az ő napjuk, amikor nyilvános helyen (vendéglőkben, éttermekben, preszszókban) vagy konspirált, illetve találkozási lakásokban beszámoltak a feletteseiknek, a Belügyminisztérium által alkalmazott operatív tiszteknek az elmúlt időszak állampárt szempontjából fontos történéseiről. Ehhez akár elegendő lehetett egy notesz is, amire a dalszöveg is utal, hiszen a pontos írásbeli vagy szóbeli jelentésekhez feljegyzéseket kellett készíteniük. Persze az sem kizárt, hogy Tereh István határidőnaplója adta az ihletet a szövegírónak, de az áthallás az állambiztonság felé mégis nyilvánvaló, még akkor is, ha akkoriban a fiatalok nemigen gondolkodtak erről. Az összefüggés főleg annak fényében feltételezhető, hogy a zeneszám főhőse még azt is feljegyzte magának, hogy kitől kell tartania, kit kell szeretnie és gyűlölnie nyíltan, „mert ez jó pont lehet”. Ez utóbbi kiszólás pedig kifejezetten értelmezhető az ügynöki létre is, hiszen nekik valóban annak megfelelően kellett megnyilvánulniuk, ahogy éppen „fentről” utasították őket, és ha ezt következetesen tették, addig gyűjtögették a „jó pontjaikat”, amíg informátorból ügynökké vagy akár rezidenssé léptették elő őket – miközben közvetlen környezetük mit sem sejtett a titkos kapcsolataikról. (Ha mindez nem így történt, azaz lebuktak, belügyi szakszóval dekonspirálódtak, akkor rögtön kizárták őket a hálózatból.)

Az 1983-as kislemez másik oldalán az *Amerika* hallható, ami már azért is pikáns, mert öt évvel korábban, 1978-ban az LGT *Mindenki* című lemezén az MHV vezetősége még nem engedte meg Presser Gáboréknak, hogy az egyik dalukat *Amerika* címmel vegyék fel – ebből lett

⁴ Móczán Péter, az East együttes vezetőjének személyes közlése. (2021. március 19.)

⁵ Kisszabó Gábor, a zenekar basszusgitárosának személyes közlése. (2004. október 9.)

⁶ Hajnal Gábor, az Ifjúsági Rendező Iroda könnyűzenei csoportvezetőjének személyes közlése. (2022. szeptember 15.)

aztán a *Nem adom fel*, ami így talán még nagyobb sláger lett, mint ha az eredeti cím megmaradt volna. A helyzet pikantériáját még tovább fokozza, hogy az Első Emelet későbbi állandó szövegírója, Geszti Péter ezt az LGT-dalt még fel is dolgozta zenekarával, a Rapülökkel, ráadásul úgy, hogy az LGT egyik emblemikus arca, Somló Tamás énekelte el velük. Az *Amerika* címnek további érdekessége, egyúttal a cenzúra következtelenségére derít fényt, hogy Koncz Zsuzsa is énekelt *Amerika* címmel dalt, ami meg is jelent a *Menetrend* című, 1981-es nagylemezén.

Egyszóval az Amerika kifejezést sem lenyelni, sem kiökölni nem tudta a cenzúra, attól függetlenül, hogy az Első Emelet 1983-ban adhatott ilyen címet az egyik számának – ennek szövegét még szintén Hajas György írta –, éppen abban az évben, amikor Ronald Reagan, az Egyesült Államok elnöke meghirdette csillagháborús tervét, és a Szovjetuniót a „Gonosz birodalmának” nevezte. Talán abban rejlik az Első Emelet-féle *Amerika* cenzurális szűrőn való átsiklása, hogy elsősorban nem pozitív felhanggal mutatták be az országot: itt mindig, törvény által előírt

Az Első Emelet
együttes,
1982
© fortepan,
adományozó:
Semmelweis
Egyetem
Levélára

módon mosolyogni kell (a keep smiling kifejezés még benne is maradhatott a szövegben), ezt betartva pedig akár még el is érheti az ember a karrierje csúcását. Az, hogy a dalban elhangzik, hogy „Ez az a hely, ahol minden eladó”, úgyszintén nem feltétlenül előremutató jelenség, a fogyasztói társadalom visszásságait pedig éppen eleget ostromozta a pártállami tömegkommunikáció ahhoz, hogy ez a szöveg elfogadottá válhasson. Ez az érvelés a szocialista hiánygazdaság felől nézve – ahol épp az ellenkezője volt igaz, szinte alig lehetett valamit kapni, és azt is legtöbbször csak silány minőségben – meglehetősen álságos volt (más kérdés, hogy közgazdasági és környezetvédelmi szempontból sem fenntartható a fogyasztás állandó és folyamatos növekedése). Ugyanígy a reklámok túlzásait és valóságferdítéseit is kipellengérezte a dalszöveg, mintegy kétségbe vonva, hogy a „boldogság kék madarát” csak úgy lehetne elérni, ha az általuk kínált termékeket megveszik, és ezzel együtt az amerikai embereket is kifigurázza, amikor rohannak mindent megvenni, „nem számít, mibe van”. A déli ég viszont talán éppen ezért „valótlan kék”, és az is nehezen hihető – még ha átvitt értelemben is –, hogy Cadillacen száguld a szél. A dalszöveg tehát éppen azért maradhatott a zenekar repertoárján, mert úgy is lehetett értelmezni, hogy Amerikát kritizálta, de persze ellenkezőleg is, hogy az ottani világ az ígéret földje. Az *Amerika* végül rákerült az Első Emelet debütáló nagylemezére is, annak zárószáma lett (Dvořák *Újvilág szimfóniájával* a csattanójában), immáron kicsit megváltoztatott hangszerelésben, és az új énekes, Kiki hangjával.

Az első nagylemez rendszerkritikus számai

Nem állítjuk, hogy az Első Emelet ellenzéki banda lett volna, ha létezett egyáltalán akkoriban ilyen kategória – hiszen az ellenzéket a hatalom tűzzel-vassal igyekezett megszüntetni vagy legalábbis felszín alatt tartani –, de azt igen, hogy zenei újításaikkal egyértelmű feltűnést keltettek a zenés szakmában és a közönség soraiban egyaránt. A cukorkadalok mellett, illetve azokba csomagolva Geszti Péter szárnypróbálgatásainak köszönhetően nemcsak az első magyar breakszám (*Dadogós break*) született meg, hanem néhanapján sikerült odamondogatniuk a fennálló rendszernek vagy legalábbis a többségi társadalomnak, akik alatt a homo sovieticuszt értjük, hiszen ne felejtjük el, az emberek nagyobb hányada a megalkuvást és a kompromisszumot választotta a rezsimmel szemben. Az első nagylemezük 1984-ben látott napvilágot, külön cím megjelölése nélkül, de ekkor már az első kislemezzel ellentétben nem Cser György énekelt, mert a közte és a zenekar

között fokozódó feszültség miatt még 1983 őszen, egy Kandó Kálmán Műszaki Főiskola kollégiumában rendezett koncert előtt bejelentette zenésztársainak, hogy távozik a csapatból. Emiatt énekesmeghallgatást kellett hirdetniük, amire a siker reményében viszonylag sokan jelentkeztek. A befutó Kiki, azaz Patkó Béla lett, aki korábban az Óceán együttes frontembere volt. Őt a Kovács Ákossal felálló Bonanza Banzait is menedzselő Fábíán Tibor ajánlotta, aki a zenekar megjelenésének, arculatának kialakításában is részt vett ekkoriban. 1984 lett egyébként a „klasszikus” Első Emelet megalakulásának az éve is, amikor dobosnak Szentmihályi Gábor csatlakozott hozzájuk. A zenekar elismertségére mi sem jellemzőbb, mint hogy az 1984. tavaszi Pop-Meccs gálán a szakmai szavazatok alapján elnyerték Az év ígérete-díjat.

Az első Első Emelet-nagylemez a nagy áttörést jelentette a zenekar számára, de mi most a nagy sikerek felidézése helyett – hiszen azt megtették már mások⁷ – elsősorban a szövegekbe burkolt rendszerkritikával, illetve a művészeket ért néhány retorzióval foglalkozunk. Érdekes ez a szituáció, annál is inkább, mert a nagy sikerek idején, amikor tinédzserek ezrei tomboltak koncertjeiken, talán fel sem merült a rajongókban egy-egy szófordulat élének igazi tartalma, hiszen a legfontosabbak számukra az érzelmeik megjelenítése és a szóviccek, azaz a fiatalos vagányság voltak. Érdekes módon az első nagylemezen szerepelt számarányát tekintve a legtöbb áthallásos szövegű dal, ami betudható az első lendület erejének, illetve a stílusbeli helykeresésnek is. A teljes társadalmon kívüliség indulója lehetne az *Önarckép* című számuk, amelyben az ifjúkori lázadás sok apró momentuma figyelhető meg. „Nincs túl sok ruhám / Nincs egzisztenciám / Nincs nyakendő nyakamban / Nincs aktatáskám”; „Nem vár engem sem titkár, sem sofőr / Pedig házon kívül vagyok egész nap”, addig bezárólag, hogy „Én nem rajongok a pénzért, nem bizony”. Ha nem tudnánk, hogy Geszti Péter írta a szöveget és az Első Emelet játssza a zenéjét, akár azt is hihetnénk, hogy valamelyik keményrock-banda „csöves” himnuszának szövegével van dolgunk, és ha ehhez hozzávesszük, hogy a hard rock fénykora nem is volt annyira régen a szám keletkezéséhez képest (és annak újabb virágzást adott az *István, a király* című rockopera hihetetlenül nagy, mindent elsöprő sikere), akkor akár azt is feltételezhetjük, hogy a szöveg szerzőjére – ha másképp nem, tudat alatt – ezek a bandák hatottak. Az *Önarckép* szövegét valószínűsíthetően akár a Piramis vagy a P. Mobil is elfogadta volna, természetesen másfajta zenei körítéssel, a Beatrice *Motorizált nemzedékének* „Életünk csak rohanás, hajsz a pénz után, hej!” felkiáltásával pedig abszolút

⁷ ZÉTÉNYI Zoltán: *Első (az) Emelet?* Bp., Zrínyi, 1989

korrelál az *Önarckép* mondanivalója: „Hé, hová mész, jó barátom, miért rohansz? / Nézd, időm van rengeteg, adhatok”. A hivatalos kultúrpolitikának mindenesetre nem eshetett jól, hogy az aktív korú emberekről ennyire lesújtó véleménnyel van az együttes, de tény, hogy a szanzenbizottság különösebb skrupulusok nélkül átengedte szűrőjén ezt a zeneszámot, ami magyarázható a könnyen emészthető, slágeres zenei stílussal és akár azzal is, hogy arra a bizonyos szelepszerepre az Első Emelet együttest is alkalmasnak találták az ítések, hiszen nem direkt módon támadták a fennálló politikai rendszert, és a kritikus szövegrészek sem voltak annyira előtérben. Mindenesetre Kikiék nyugodtan énekelhették, hogy „Ők nem érthetnek meg engem, nem is kell / Hiszen teljesen más vagyok”, valamint azt is, hogy „Ha kell, akárki megtalál az ég alatt”.

Ugyanezen a lemezen található a *Nézelődünk* című szám, ami első hallásra ugyancsak számárfül-mutogatás a fennálló társadalomnak, hiszen felsorolja, hogy kiknek az élethez való hozzáállása nem megfelelő a fiatalok szerint (a szóhasználat kicsit emlékeztet az Illés *Láss, ne csak nézz!* című számára): „Akad olyan, sajnos nem is kevés, / Aki semmit sem lát, hiába néz / Mert sohasem érti meg a dolgok lényegét”. A refrént hallgatva akár a metrómegálló mozgólépcsőjén vagy a tömött buszokon álló emberek egymásra bámulását is magunk elé idézhetjük, hiszen ez mindennapos jelenség, az alapvető kíváncsiság megjelenése a nagyvárosokban. Azonban ha egy kicsit mélyebbre ásunk a szöveg rétegeiben, akkor megállapíthatjuk, hogy az „Én téged nézlek, de nem figyelsz / Mert engem nézel, és rám ügvelsz / Mi őket nézzük, de mit sem ér / Hisz minket is néznek valamiért” sorok az utókor ismeretével felvértezve már az állambiztonsági hálózat majdnem mindenkire kiterjedő kapcsolatrendszerére céloz, amelynek során csak azokat nem figyeltette meg a hatalom, akiket nem akart, és emiatt a társadalomban kialakult egyfajta bizalmatlanság egymás iránt. Ezért is hívták a Kádár-korszakot fridzsider-szocializmusnak – nem csak a hűtőgépek vásárlása és elterjedése miatt –, ugyanis ez egy költői kép annak illusztrálására, milyen nagy mértékben elhidegültek egymástól az emberek, illetve ahogy a fridzsider ajtaját be kellett csukni, úgy legtöbbször magukra zárták a lakásuk ajtaját, és ezáltal nem érintkeztek senkivel.⁸ Így alakult ki a kettős kommunikáció: amit szűk családi körben őszintén meg lehetett beszélni egymás között a politikai rendszerről, azt a munkahelyen és az iskolában tilos volt, sőt alkalomadtán éppen ellentétes módon kellett róla nyilatkozni. Ebbe a témakörbe tartozott a szovjet megszállás és 1956 megítélése, a határon túli magya-

rok helyzete, a párt „megkérdőjelezhetetlen” hatalma vagy a vallásgyakorlás kérdése.

Még azt a csavart is megfigyelhetjük a zeneszámban, hogy a titkosügynökök egymást is figyelhették, hiszen a kádári állambiztonságnak arra is szüksége volt, hogy informátorait ellenőrizze, a besúgók gépelt jelentéseiben nem véletlenül szerepel rendszerint az a formula az összegző részben, az operatív tiszt értékelésében, hogy a titkos megbízott információi ellenőrzöttek, és még arra is kitértek, hogy maga az ügynök ellenőrzött-e vagy sem. Ez utóbbi eset is sokszor előfordulhatott, amikor még nem volt „bejártott” a belügyi hálózati munkatárs, és csak egy idő elteltével, amikor már hiteles információk szolgáltatásaival bizonyított, írták rá a jelentéseire, hogy az informátor személye is ellenőrzött. Persze az is megeshetett, hogy a kezdetben megszolgált bizalmat az ügynök különböző indokok miatt elvesztette, ez lehetett a tőle származó információk tartalmának bizonytalan volta, vagy amiatt is, hogy leleplezte magát. Ez is lehetett direkt vagy véletlen, de az biztos, hogy ahhoz, hogy valaki készakarva leleplezze ügynöki valóját, nagy bátorság kellett, illetve annak tudata, hogy onnantól kezdve neki nemhogy az állambiztonság kötelékében nem lesz maradása, de még a mindennapi életét is megnehezíthetik – cserében persze könnyített a lelkiismeretén, de ezek után már csak az Első Emelet szövegének felszíni jelentése szerinti utcán való nézelődés maradhatott neki. A dal szövege ugyanakkor még az ügynökkérdés felhangjai nélkül is meglehetősen kritikus a hétköznapi emberekkel kapcsolatban, hiszen azt éneklük, hogy „Akárhogy nézem, az a nagy helyzet / Az emberek mindig másra figyelnek / De magukban persze nem látják a hibát”.

Szintén az Első Emelet debütáló nagylemezén hallható a *Sivatag* című zeneszám, amely némi fantáziával akár az akkori gazdasági-politikai-kulturális viszonyokra is utalhatott – a cenzúra nyilván azért hagyta békén, mert első hallásra ez egy táj- és lelkiállapot-leírás, amit nem tilthattak be csak úgy, egyszerűen. De ha mégis a szavak tartalma mögé gondolunk, bizony a sivatag lehetett maga Magyarország is, a karavántól lemaradt kisember pedig a rendszer üldözöttje vagy legalábbis kárvallottja. A *Tilalomfák* című szerzeményről ugyancsak nem nehéz megállapítani, hogy a társadalom szűkös keretek közé szorítottágáról szól, ami ellen persze – történelmi kortól és politikai rendszertől is függetlenül – leginkább a fiatalok lázadnak, így egy hozzájuk szóló zenekar is autentikusan tudta interpretálni az efölött érzett felháborodásukat. A pártállami szisztéma azonban még a hagyományosnál

⁸ Lendvai Ildikó, a KISZ KB Kulturális Osztálya akkori vezetőjének személyes közlése. (2017. április 25.)

is erősebben gyakorolta a társadalom rétegei felett a kontrollt, így a *Tilalomfák* különösen érzékeny pontra tapintott, a sanzonbizottság azonban ismét elfordította tekintetét, és megszavazta a bizalmat a zenekarnak, mondván, hogy ez a dal is alkalmas lesz a „szelepelésre”. A dal szövegvilága a szinte sztereotípiá szerint is tilosnak tekintett ügyek felsorolásával indít: sok helyen olvasható felirat, hogy nem szabad fűre lépni vagy a vízbe ugrálni, ez a társadalmi együttélés alapszabályaihoz tartozik a modern kori demokráciákban is, bár az első versszak utolsó sorában a kutyasétáltatásra vonatkozó kitétel már nem feltétlenül tartozik ide (igaz, jó néhány helyről a 80-as években is ki voltak tiltva a kutyák). A könnyűzenében bemondásnak nevezett következő két sor azonban már egyértelműen jelzi, hogy akár az írott törvénykönyvekre, jogszabályokra is gondol az együttes, amikor a tiltásokat emlegeti abban a megfogalmazásban, hogy „Tilos nyomtatott betűkkel / Tilos felkiáltójelekkel”, és ezek között szép számmal akadt – ezt minden gondolkodó ember tudta akkoriban – a pol-

gári szabadságjogokat egyértelműen korlátozó intézkedés.

A változatos dallamvilágú szám immáron harmadik zenei témájának első sorában az „Ezenkívül aki nem, az igen” utal a törvények, rendeletek értelmezhetetlenségére, sokértelműségére és kifordíthatóságára, a „Szigorúan véve, legfeljebb mégsem” pedig a lazuló és a könnyűzenei szcénát már korábban is jellemző slendrián diktatúrára utal, amelyben a zenészek éppúgy keresték a jogi kiskapukat akár a belföldi koncertszervezés, akár a rádiófelvételek készítése közben, elegendő, ha csak a turné út- és szállítási költségeinek elszámolására utalunk. Egy ezzel kapcsolatos dokumentum pedig azt bizonyítja, hogy az Első Emelet is kereste a jobb boldogulás útját, amikor énekesének, Patkó Bélának az ORI egy 1986. december 27-i szerződéssel előadásonként kétezeröttszáz forintot fizetett az URH-mikrofonjának rendelkezésre bocsátásáért.⁹ Könnyen belátható, hogy ez „fából vaskarika” helyzet, hiszen a szólista így is, úgy is azt a mikrofont használta

Az Első Emelet a KEK Pop-meccs gáláján 1986 februárjában © fortepan, adományozó: Szalay Zoltán

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XXVI-I-67 (ORI-iratok) 7. d. 6508.

volna, ami történetesen az övé volt, de az ORI-val egyetértésben úgy döntöttek, hogy ez a „bérbeadási” szerződés biztosítja majd nekik azt, hogy ne csak a pártállami kerek között meghatározott fix gázsijukat vehessék fel, hanem azt mintegy kiegészítendő, a műszaki eszköz bérlésének díját is. Ugyanebben a strófában a „Széllal szemben senkinek sem lehet” örökbecsű szolás is megtalálható, ami a népi bölcsességen túlmenően arra is felhívja a figyelmet, hogy az erősen központosított politikai rezsimmel szemben nem érdemes szélmalomharcot folytatni, bele kell törődni a fennálló helyzetbe. Erre is kitalált egy jófajta gesztust a rendszer névadója, ugyanis Kádár János nemegyszer még a kamerák előtt is megengedett magának egy-egy cinkos összekacsintást a közönséggel, ami mindenképpen arra utalt, hogy ezt a pártállami diktatúrát csak úgy lehet kibírni, hogy az állampolgárok nem ellenkeznek, viszont ha együttműködést tanúsítanak, akkor a szerény boldogulásukat biztosítják nekik. (Rocktörténeti érdekesség, hogy ezt a mondást továbbfejlesztette a már életében legendává vált és kompromisszumképtelenségéről is ismert Radics Béla „gitárkirály”, miszerint az ember nem végezheti a kisdolgot széllal szemben, kivéve, ha van nála egy sörösüveg.)¹⁰

A refrén egyértelműsíti, hogy annyira túlszabályozott volt a mindennapi élet a 80-as években, hogy abban az egyszerű hétköznapi ember ki sem ismerhette magát: „Táblák, ábrák, nyilak mutatják / Hol, mit, mikor tehetek / A szabályok közt egyensúlyozva / Menthetetlen eltévedek”. Ebben persze benne foglaltatott a „bukás” veszélye is, hiszen ha valaki nem tudja értelmezni a rá vonatkozó szabályokat, könnyen lehet, hogy megszegi azokat, aminek retorzió lehetett a következménye. A refrén ezenkívül magában foglalja azt a kortársak közül mindenki által közismert tényt is, hogy az emberek szabad mozgásterét erősen korlátozták a szabályok, legtöbbször indokolatlanul, ami a diktatúra egyik fő ismérve. Hogy a hallgatóság mégse érezze úgy, hogy illegális ülésen vesz részt, amikor Első Emelet-koncerten van, a szöveget teletűzdelték könnyen emészthető, evidenciaként ható, frázisoknak is beillő szólamokkal és egyéb figyelemelterelő szójátékkal, mint például a „Tilos tíz után dáridózni / Tilos a buszon rádiózni / Tilos az asztalnál könyökölni / Tilos a mozgólépcsőn ülni”. Ha jobban belegondolunk, ennek az első sorában is van egy fricska a rendszer felé, hiszen a 80-as

évek első felében a szórakozóhelyeken még valóban nemigen lehetett este tíz óra után élő koncertet hallgatni, azokat a csendháborítási rendeletre hivatkozva be kellett fejezni erre az időpontra, míg a nyugati „szabad” világban későbbi időpontokban is lehetett koncertezni a kijelölt szórakozónegyedekben. Ez még a már jóval korábban emblematikussá vált Budai Ifjúsági Parkra is vonatkozott,¹¹ ahol még a legnagyobb tombolásokat is le kellett hűteni az adott időpontra, mert a színpadon elnémították a hangszereket, a lámpákat felkapcsolták a rendezők, és magnóról felcsendült Zsoldos Imre interpretálásában az *Il Silenzio* megnyugtató dallama. Az Első Emelet egyébként először 1983. május 1-jén lépett színpadra, a Karthago előzenekaraként,¹² ami meglehetősen bizarr párosítás volt, ugyanez év júniusában azonban már finomítottak ezen a szervezők, mert a Prognózissal tették őket egyazon műsorba,¹³ júliusban egyes források szerint a Minivel és a Colorral,¹⁴ augusztusban még egyszer a Prognózissal,¹⁵ míg szeptemberben – nomen est omen – a Szeptember együttesrel léptek fel;¹⁶ ez a legutóbbi összeállítás passzolt zeneileg leginkább hozzájuk. Az utolsó koncertjét az Első Emelet a Budai Ifiparkban annak végleges, 1984. szeptember 23-i bezárása előtt két hónappal adta 1984 júliusában, a Boutique együttesrel.¹⁷

A csúcson – sikeres nagylemezek a kompromisszumok jegyében

Az 1985-ben megjelent második nagylemezén az együttes jóval visszafogottabb hangnemet ütött meg és szövegvilágot alkalmazott, talán ők is úgy érezték, hogy ideológiai értelemben eljutottak a falig – legalábbis, ha nem akarták magukra haragítani a döntéshozókat –, így inkább maradtak a szerelem, a helyzetkomikumok és már-már az ezotéria könnyedebb világában. Az *Édes évek* című számban található nyomokban némi szabadságvágy, leginkább a refrénben, amelyben megéneklük, hogy „Szállj csak, szállj csak szabadon / Szállj csak végtelen utakon! / Minden perced jutalom / A láncok nélküli napokon”. Ezt is lehetett azonban úgy magyarázni, ha valamely korifeus nagyon firtatta, hogy a független, még családalapítás előtti felnőtt létet jeleníti meg. Az utolsó versszak első sora hagy még némi gondolkodnivalót, amikor a befogadó azt hallja, hogy „Bárhogy is fáj minden lesből jött

¹⁰ Schuster Lóránt, a P. Mobil vezetőjének személyes közlése. (2018. augusztus 21.)

¹¹ A Budai Ifjúsági Parkról lásd részletesen *Volt egyszer egy Ifipark...* Szerk. VASS Norbert, Bp., Design Terminál Nemzeti Kreatívipari Központ, 2016

¹² *Pesti Műsor*, 1983, 17. sz., 72.

¹³ *Pesti Műsor*, 1983, 23. sz., 50.

¹⁴ Ezt az azóta megszűnt elérhetőségű zenezakmai portál, a www.rockmuzeum.ini.hu írta, de a *Pesti Műsor*ban csak a Mini és a Color szerepelt.

¹⁵ A Prognózis előzenekaraként a *Pesti Műsor* a Ninive együttest tüntette fel. A www.rockmuzeum.ini.hu sorolta ide az Első Emeletet.

¹⁶ *Pesti Műsor*, 1983, 37. sz., 42.

¹⁷ *Pesti Műsor*, 1984, 28. sz., 42.

pofo”, de ezt is be lehetett úgy állítani, hogy a magán-szférára vonatkozik. Az *Idegenek a városban* akár pusztán a cím alapján is utalhatna a szovjet megszálló csapatokra, de olyannyira finoman megfogalmazottak a mondatok, hogy még a gyanú árnyéka sem vetül a csapatra. Az idegenek mindenesetre álarcot hordanak a szöveg szerint, amivel elkülönítik magukat az őshonos lakosságtól, ami akár utalhat a szovjet katonaruhákra is. Ezen a lemezen talán a *Kutyavilág* a legérdesebb hangvételű szám, amely az erősebbek hatalmaskodásait írja le a gyengébbek felett. Ez bőven értelmezhető politikailag is, hiszen a Szovjetuniót már akkor is „nagy testvérként” emlegették, amely időnként benyújtja a magyaroknak is a számlát. Ebben a számban a kutyák – ahogyan a börtönőrök is – „Őrzik szigorúan a felségterületet / Hisz van még, aki talán oda-merészkedhet”, s ezzel a privilégiumaikat is óvják. A különböző kutyafajták bemutatása akár a keleti blokk országainak különbözőségére is utalhat, az ebek másfajta reakciói pedig az államok eltérő történelmi háttereit szimbolizálhatják. Az alapvetés és a realitás azonban az a dal szerint és a valóságban is, hogy a kisebbek soha nem tudják legyőzni a nagyobbakat, hiába is lázadznak ellenük (ebben akár 1956-os áthallás is lehet), a nagyobbaknak pedig soha nem elég a hódításokból: „A kiskutya nem eszi meg a nagyot / De a nagy zabál, hiába jóllakott”.

Az időközben 1985-ben megjelent második Első Emelet-kislemezen nem található politikailag értelmezhető dal, és az 1986-ban kiadott harmadik LP sem dúskál efféle momentumokban. Az utóbbin található *Neurovízió* a világpolitikai helyzetet és az erőszak terjedését kritizálja, a *25 este New Yorkban* pedig kifejezetten magánéleti szálakat boncolgat, így különösebb jelentősége még akkor sincs a földrajzi helyszínnek, ha az történetesen éppen Amerika, hiszen az együttes már dolgozott fel amerikai illetőségű témát, sőt, a következő, sorrendben negyedik lemezén ennek a számnak még lesz is folytatása, *Levél New Yorkba* címmel. A harmadik nagylemezen található *Emelet-induló* ugyan kifejezetten generációs jellegű lelkesítő dal (bár azt is éneklük benne, hogy „nincs korhatár”), amit a koncerteken a rajongók kórusban énekelhettek, de azért itt található egy kis rendszerkritika. Megjelenik a házmester figurája, aki köztudottan a besúgó szinonimája volt nemcsak a holokauszt idején, de a kommunista időszakban is, így aki vele került szembe – ahogy a dal főhőse is –, az tulajdonképpen a fennálló rendszerrel konfrontálódott. Ugyanebben a nótában hangzik el a végén, hogy „itt nincsenek jelszavak”, ami kifejezetten a korabeli kommunista szlogenek, felvonulási jelszavak és jelmondatok létjogosultságát kérdőjelezte meg. Az *Új harci dal*

szempontunkból csak egy fontos mozzanatra hívja fel a figyelmet, nevezetesen, hogy a küzdelem legyen tisztább – hogy ez miféle harc is lehet, azt mindenkinek a fantáziájára bízják.

Ennek a lemeznek a legnagyobb slágere egyértelműen az *Állj, vagy lövök!*, amit viszont meglegyintett a cenzúra szele. Az MHV ezzel a címmel és az ennek megfelelő refrénnel vette fel ezt a számot, de a Magyar Rádió nem vállalta a szerintük paramilitáris szlogent, hanem „Állj, vagy jövök!” változatban vetette fel a zenekarral. Így fordulhatott elő, hogy a vajtfülű hallgatók kétféle verzióban ismerhették ezt a zeneszámot, a lemezen és a koncerteken *Állj, vagy lövök!*-ként, míg a rádióban *Állj, vagy jövök!*-ként. Egyébként a rádió által szervezett *Tessék választani!* című versenyen is csak az *Állj, vagy jövök!* verzióban mutathatták be ezt a dalt. A rádióban értelemszerűen kezdetben az ott készült felvételt sugározták, mígnem egyszer csak mégis eredeti MHV-s formájában került adásba, mert egy rádiós munkatárs becsempészte az MHV-változatot az egyik műsorba. Az ügynek nem lett különösebb következménye, ettől kezdve folyamatosan *Állj, vagy lövök!* formában sugározhatták a szerzeményt.¹⁸ Ebből kitűnően látszik, hogy a Magyar Rádióban a cenzúrát ebben az esetben túlzott mértékben alkalmazták, túlságosan is megakartak felelni a vélt „felsőbb” elvárásoknak, holott annak semmiféle valóságalapja nem volt. Az eset mindamellett értelmezhető az MHV és a Magyar Rádió közötti kulturális politikai villongásnak is, ami ezek szerint még az enyhülés időszakában sem hagyott alább, illetve felfogható úgy is, hogy a Magyar Rádió óhatatlanul szigorúbb cenzúrát kellett gyakorolnia az MHV-nél, mert sokkal több emberhez – gyakorlatilag mindenkire a magyar lakosság körében – jutottak el, mint a lemezgyáriak.

1987 elején nagy változáson ment keresztül az együttes: az Első Emeletből kivált Kisszabó Gábor és Tereh István, hogy megalapítsák a Step együttest (ami nem lett igazán sikeres). A négy főre olvadt zenekar aztán rácaffolt a kétkedőkre, és egy vendégzenészekkel kiegészült, sikeres sportszarnokturné után még ugyanez év őszén kiadta negyedik nagylemezét. A tradíciókhoz ragaszkodva ennek sem adtak címet, és ha lehet, akkor még a harmadiknál is apolitikusabb szövegű zenei anyagot állítottak össze. Azért itt is akadtak töredékben olyan mozaikdarabok, amelyek mégis beilleszthetők a tanulmány címében felvázolt sorba. Ide tartozik a *Labirintus* című számuk, amelyben arról énekelnek, hogy „Végtelen a lehetőség, vagy talán túl kevés / És a választás csak illúzió”, ami az értelmezések egyike szerint az egypártrendszer lényegére tapint rá. A *Libero-légió* alapjaiban játékos szám, de ha úgy

¹⁸ Kisszabó Gábor zenekarvezető személyes közlése. (2004. október 9.)

akarjuk, „A főokos előtt mindig viselj álruhát” a szocialista rendszerre jellemző egymás előtti őszintétlen magatartást parodizálja.

A rendszerváltás lemezei

Az 1988-as kiadású *Naplemez* lett az első, amelyet CD-n is kiadtak, még mindig négyfős felállással, de a rajongók számára igencsak jó hírt jelentett, hogy ezután nem sokkal Kisszabó Gábor visszatért az együttesbe, miután félig viccesen a zenekar meghirdetett egy „Basszusgitáros keresztetik” elnevezésű versenyt, amelyet a régi-új bögös nyert meg. Az ekkorra már a korszak névadóját, Kádár Jánost elvesztő – azaz elnöki posztra felfelé buktató – MSZMP által uralt egypártrendszert szemlélatomást jobban lehetett kritizálni, ezt meg is tette a zenekar az ezen a lemezen szereplő *A la carte* című számában. Ebben, miközben az élet jóízűségéről énekelnek, arról panaszkodnak, hogy nincs igazi választás bízva az emberekre: „De én csak azt kapom / Amit kifőztek nekem / Értem teszik, de miért nélkülem?” Kimondják a kádári kisemberek gyerekként való kezelését, hiszen ekkoriban a pártállam az emberek feje fölött döntött a legfontosabb ügyekről, és a „választások” sem voltak igaziak. Hozzá kell tennünk

azonban, hogy ez az állapot igen sokaknak megnyugvást és biztonságérzetet nyújtott, többek között ez is lehet az oka a még ma is megfigyelhető Kádár-nosztalgianak. A szöveg további része sem hagy kétséget afelől, hogy az akkori állapotok az Első Emelet fiataljainak nem feleltek meg: az általuk hallott lózungokat nagy zöldségekknek nevezik, amikkel megtömik a fejüket „rendesen”, s ebbe bele is lehet szédülni. A refrénben aztán egyértelművé teszik, hogy egyáltalán nem az étkezésről szól ez a szám, hiszen „Én már sok mindent lenyeltem / Úgy érzem, torkig vagyok”, ami nyilvánvalóan a választás hiánya miatt alakult ki, ugyanakkor felhozzák azt is, hogy az életükkel még nem laktak jól, azaz még sok mindent várnak az előttük álló évektől. A refrént aztán megismétlik, amelynek során még drasztikusabban fogalmaznak: „Mások többé én helyettem – amíg finom vagyok! – / Ne írják meg az étlapot!”, ami a gasztronómia nyelvéről magyarra lefordítva annyit tesz, hogy semmiképpen ne felsőbb utasítások döntsék el, mi a jó a fiataloknak és általában véve az embereknek, hanem ezt dönthessék el ők maguk. Azokkal szemben viszont, akik ellenkeznek, és több közül akarnak választani, retorziókat alkalmaznak, ahogy a dalszövegből is kiderül: „Jön a rizsa meg a nyakleves / Fiam, te turkálsz csak, és válogatsz / Pedig ez soha-soha nem helyes, és kü-

Az Első Emelet énekese, Kiki (Patkó Béla) a KEK Pop-meccs gáláján 1986 februárjában
© fortepan, adományozó: Szalay Zoltán

lönben is / Választani csak egy közül érdemes”. A Geszti-féle poénok itt sem maradnak el, ezután amiatt lamentál a dal, hogy a svédasztalról mennyi mindent lehetne választani, de jelen körülmények között biztos, hogy skót a főszakács, ami azt jelenti, hogy még ezt figyelembe véve sem biztos, hogy jól járnának a „választók”. Ugyanezen a lemezen a slágerré vált *Boldog névnapot!* is utal az akkori közállapotokra, amikor egy fél mondat erejéig az áremelkedésről esik szó, a *Drakula táncol*ban pedig Transsylvaniai hegyezi fogát a címszereplő, ami akár értelmezhető az akkori román párt- és állami vezetőre, Nicolae Ceaușescu is. Nincs politikai felhangja, mégis megemlíthető, hogy költői képekkel ugyan, de a rocktörténeti előzményekhez képest meglepően egyértelműen szól a nemek közötti szerelem testi beteljesüléséről a *Szexpedíció*, ami ellen 1988-ban már a szocialista prudéria szószólói sem emelték fel a szavukat.

A rendszerváltás sodrában, 1989-ben napvilágot látott *Vadkelet* című nagylemezük volt az, amelyen már újra együtt játszott az „ötös fogat”, ismételtén kiegészülve Kisszabó Gáborral. Már a cím is beszédes, hiszen a Vadnyugathoz hasonlatosnak tartották a zenészek a keleti blokk országainak átmeneti viszonyait, ahol a szöveg szerint a túlélők várakoznak arra, hogy „vajon mit hoz a tegnapunk”. Ez a megállapítás telitalálat, 1989-ben talán még ők sem sejtették, hogy mennyire, hiszen alapvetően a pártállam vezényelte le a hatalomátadást, amivel sok – itt most nem részletezendő – szempontból meghatározta az 1990 utáni közélet állapotait is, megkötvé ezzel az első szabadon választott kormány kezét. A szöveg sajnálatát fejezi ki amiatt is, hogy a brezsnyevi pangás évei és az azt követő időszak elvették az emberhez méltó élet lehetőségét („De az egyszer volt éveket / Nem adja vissza a Vadkelet), az egymásnak feszülő politikai felek vitái miatt pedig „És csak félni lehet / Ha csőre töltjük az érveket”. Az igazi élet azonban megint beindult, amit az „És az óra újra jár” sor jelez – talán még Bill Haley *Rock Around The Clock*ja is benne van –, és 1989-ben már szabadon leírhatták, hogy „a rendes úttörő sosem volt vidám”. A házfalakon lévő – valószínűsíthetően politikai hirdetésekhez használt – arckokat átmenetinek titulálták, és sok esetben kiderült, hogy igazuk volt, a létbizonytalanságot pedig híven jelzik az „És lehet, hogy a fej is / Csak átmenetileg / Ül a válladon”.

Sokkal könnyedebb változatban tárja elének ezen a nagylemezen a változás éveit a *Klinikai eset*, amelyben humoros módon Brinkmann professzorra való szavazásra bizdítanak, bár „pártja nincs”, és „Oly messze még a napzárt / Mint a közmegegyezés”. Az *Órjárat az égen* című számban is megjelenik a rendszerváltáskori bizonytalanság érzése, ami az „Itt mindenki vár, valakire vár” formulában ölt testet. A *Minden oké* tipikus slágerszám, amely ennek

ellenére szintén tartalmaz korszellemiséget tükröző mondatot: „Itt az idő, hogy átírjuk a szerepeket”, ugyanis „A tegnap után, a holnap előtt” áll az ország. A *Valahová valakivel* szintén ismertté lett, és ugyan magánéleti problémákról szól első hallásra, de ott van benne az is, hogy „Jó lesz majd, ezt üzeni a mosoly egy új plakátról / De nem szépül hozzá a jelen idő magától”, éppen ezért „Nem ez a hely, ami ma kell, nem ez a hely, ahol kellek”. A lemez záró *Subiduma* pedig kifejezetten magán viseli a rendszerváltozás átmeneti időszakának verbális jegyeit, amikor arról szól a dal, hogy „Itt élned, halnod, de ez a harc se végső / Mert szabad már, de nem lehet még / Az az igazság, gazság ez még”. A politikai felhangú szólamoktól azonban már 1989-ben is lehetett távolságot tartani, ahogy azt a refrén is jelzi: „Tele van a vén Duna, mondd minek ez a / Sok subidubi subiduma”.

Az 1990-es *Kis generáció* érdekessége, hogy a „nagy generáció” egyik, ha nem a legnagyobb alakjának, Szörényi Leventének a fia, Szörényi Örs éppen az Első Emeletben dobolta ezt a számot az akkorra már megcsappanó számú koncertjeiken. Az együttes utolsó bakelitlemezén a változás szelét jól jelzi, hogy ezt a hanghordozót már nem az MHV-nél, hanem az akkoriban újonnan alakult, magántulajdonban lévő lemezkiadók egyikénél, a Protonnál jelentették meg. A címadó *Kis generáció* is egyfajta lenyomata a rendszerváltásnak, azon túlmenően persze, hogy nemzedéki himnusz. A „Jó a helyzetünk / A hírek most is erről szólnak / És ezt hinni volna jó” kezdetű refrén már egyértelműsíti, hogy a média közléseinek nem mindig szabad hinni, ami akár csak egy-két évvel korábban sem volt kimondható, bár a Kádár-rendszerben sokan megtanulták a sorok között olvasni az újságokat. A rendszerváltás folyamatának lezártsága és ebből következően a könnyűzenei élet ellenzéki voltának megszűnése érződik ki azokból a sorokból, miszerint „Elfűjt a szél lázat és lázadást / Ma hamburgerbe szorult a rock and roll / Mondd, mennyit ér mindaz, amit elmondtál / A régi napokról?”. Ebben azonban benne van nemcsak az, hogy a nyugati tömegkultúra némiképp paradox módon részben felfalta, részben eljelentéktelenítette a hazai populáris szcéna jelentős részét, hanem az is, hogy mindaz, amit ellenzéki felhanggal eldaloltak a zenészek a közönségnek a Kádár-rendszerben, az értelmetlenné vált. Realisztikus képet fest a rendszerváltás folyamánként kirabolt országról és ezzel összefüggésben a lakosság jelentős részének átmeneti elszegényedéséről a *Szombat esti gáz*, amikor azt énekelik, hogy „Mert haha, laza ez a haza, szabad, ami tilos, csak a zsebünk lapos”, a létbizonytalanság és a jövő tisztázatlansága pedig megjelenik a „Most jó, mert biztos a most, de a holnap még semmilyen / És nem jön semmi jel”.

Koncertek: korbács és kalács

Az Első Emeletnek nemcsak a szövegei súrolták időnként a cenzúra által kijelölt jó ízlés határait, de egy Zala megyei koncertjükön közvetlenül is megérezték a hatalom Damoklész kardjaként felettük lógó karját néhány gumibot képében. Történt ugyanis, hogy énekesük, Kiki pusztá figyelmetlenségéből egy 56-os számozású kosárlabdás pólót húzott magára, de azt elfelejtette, hogy aznap éppen október 23-át írtak. Két szám között a rendőrök gyorsan lehívták a színpadról, hogy öltözzön át, amit az énekes először nem tudott mire vélni, de gyorsan felvilágosították a Kádár-rendszer számára kényes helyzetről, és a ruha-csere után folytatódhatott a koncert, mintha semmi sem történt volna. Következő nap Budapesten az V. kerületi rendőrkapitányságon ki is hallgatták az esetről az énekest, de végül különösebb retorzió nem lett a dologból. Mindenesetre ez az eljárás egyúttal a velünk élő történelemre is bizonyíték, mert a rendszerváltozás után az együttes járt még ugyanezen a helyszínen, amikor odament hozzájuk egy ember, és bemutatkozott: ő volt az a rendőr, aki rendre utasította Kikit, és nevetve mentegetőzött a csapatnak, akik persze viccel ütötték el a szituációt.¹⁹

Az együttes legnagyobb sikereinek egyik színhelye, a Kertészeti Egyetem Klubja (KEK) is a hatalom érdeklődésének középpontjában állt, amire jó példa, hogy a szórakozóhely már 1974. december 9-én beszámolt a párt ifjúságpolitikai határozatának végrehajtásáról a párt budapesti végrehajtó bizottságának, megemlítve, hogy hétvégenként könnyűzenei programokat is rendeznek.²⁰ Ide tartoztak a Pop-Meccs gálák is, ahol rendszeresen „össze-csaptak” a 80-as években az Első Emelet és az R-GO drukkerhadai. A két együttes közül kellett kiválasztania a befutót Wilpert Imrének, az MHV főszerkesztőjének, aki végül az R-GO-val szemben az Első Emeletben látta a biztosabb befektetést, amikor hagyta, hogy az együttes tagjai tomboló sikerű SOTE Klub-béli koncertjük után meggyőzzék, hogy adják ki a nagylemezüket. A rocktörténeti hagyomány szerint ekkor hangzott el a szájából az ominózus mondat: „Együtt sírunk, együtt nevetünk!”, azaz kockáztatnak, és együtt buknak, vagy együtt viszik sikerre az Első Emelet első nagylemezét 1984-ben.²¹ Mint utóbb kiderült, Wilpert jó vásárt csinált a zenekarral, mert sorra érték el az aranylemezeket. Kelltek is ezek az aranylemezek az MHV-nek a bevétel biztosítása érdeké-

ben, és ezért még különleges lépésekre is elszánta magát. Időben a rendszerváltás felé haladva az MHV és az ORI ugyanis egyre szorosabb megállapodásokat kötött a profitszerzés növelésének vagy legalább stabilizálásának reményében, ami az együttest is érintette. 1986. február 16-án például arra vonatkozóan szerződött egymással a két monopolcég, hogy a nyári balatoni turné koncertjei előtt – amelyeket az Első Emeleten kívül a Dolly Roll, a Neoton és a Z’Zi Labor adott – az ORI tíz-tíz percen reklám hangzóanyagot sugároz az MHV lemezeit hirdetve.²² Ezekből az ügyekből következően ebben az időszakban a két intézmény jó viszonyt ápolt egymással, együttműködésükre jó példa, hogy amikor 1987-ben a Z’Zi Labor és az Első Emelet is azt kérte az ORI-tól, hogy addig nem szeretnének sportcsarnokokban koncertet adni, amíg nem jelenik meg az új lemezük, amik viszont késtek, a kérelmüket elfogadták. Ezért az ORI azt kérte a debreceni Kölcsey Művelődési Központ igazgatóhelyettesétől, Demény Györgytől, hogy a korábbi megállapodásukat tekintsekk semmisnek,²³ és ugyanígy tettek a miskolci és a szolnoki sportcsarnokokkal is.²⁴

Az ORI-val ápolt kapcsolatokat mutatja, hogy gázsimeelési kérelmet is adtak be az intézmény illetékes bizottságához,²⁵ amely Berkes Gábor zenekarvezetőnek 1987. augusztus 14-én ígéretet tett arra, hogy a következő bizottsági ülésen határoznak ügyükben.²⁶ Az ORI-nak azonban más alkalommal az Első Emelet kapcsán is meggyűlt a baja az ajkai Nagy László Művelődési Központtal (akik többször mondtak le máskor is előadásokat az ORI-nál úgy, hogy azokat már hónapokkal korábban leköttették a művelődési központ írásos megrendelője alapján), mert az Első Emelet-koncert után két és fél hónapot kellett várniuk, hogy megkapják a nekik járó összeget. Persze az Első Emeletet mások mellett sokszor arra is felhasználták, hogy busás összegeket fizethessenek ki az MHV-korifeusoknak, akár úgy is, hogy az apparatcsikoknak erősen megkérdőjelezhető volt a tényleges szakmai közreműködése. Így a *Szívdobbanás* című koncertre egyszeri megbízási szerződést kötött az ORI Wilpert Imrével a műsor színpadra állítására, megszerkesztésére, perczett műsortükör elkészítésére, a zenei próbák irányítására és az előadás „levezenylésére”, amiért tízezer forintot adtak neki. A koncerten az Első Emeleten kívül fellépett Kovács Kati, Soltész Rezső, Turi Lajos, Demjén Ferenc, Karácsony János, Szánti Judit és Faragó Judy István.²⁷

¹⁹ Kiki, az együttes énekesének személyes közlése. (2020. február 23.)

²⁰ Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXXV. 1. a/4. (Az MSZMP Budapesti Pártbizottsága Végrehajtó Bizottságának jegyzőkönyvei), 1974. december 9.

²¹ WILPERT Imre: *Dübörög a basszus. Egy popmenedzser emlékiratai*. Bp., Duna, 2008, 120–126., 152–155., 173–175.

²² MNL OL XXVI-I-67 4. d. 987.

²³ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2594.

²⁴ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2595–2596.

²⁵ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 3861., 3864–3868.

²⁶ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4237. Azonban a beígért határozat egyelőre nem fellelhető az ORI iratai között.

²⁷ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 578.

1989-ben az ORI vezetése tapasztalhatta, hogy bár a konkurenciaharc fokozódott a többi koncertszervező irodával, az együttesek egy része mégis visszatért az ORI-hoz, így tett többek között az Első Emelet is, látván, hogy a rendezőgárda még mindig ott a legprofibb. Már újra az ORI-val dolgoztak, amikor 1989. október 6-án Gál Iván, az ORI művészeti vezetője elkészítette összefoglalóját az az évi nyári tapasztalatokról, amelyben az állt, hogy a nyaralások drágulása és a növekvő rezsiköltségek miatt egyre kevésbé tudtak nagy bevételre szert tenni. A könnyűzenei koncertekről leírta, hogy gazdaságilag jövedelmezők voltak, a legsikeresebb együtteseket ORI-turnéra vitték, kivéve az Első Emelet és a Napoleon BLD zenekarokat, akiknek „önbizalmát azonban növelnünk szükséges”, mert nem vállalták a hosszú ORI-turnét. Nagy

valószínűséggel itt nem az önbizalom hiányáról volt szó, hanem arról, hogy az ORI egy hosszabb turnéra mégsem biztosított nekik megfelelő anyagi kondíciókat.²⁸ Sok ideje nem maradt azonban az ORI-nak az Első Emelet menedzselésére, mert egyrészt az együttes 1990-ben végül mégis a maga kezébe vette az ügyeit (ekkor Bogdán Csabát tartották számon a hivatalos helyeken zenekarvezetőként), amely döntésben szerepet játszhatott az előbbi momentum is, másrészt a rendszerváltás egyik legutolsó akkordjaként, 1991. június 30-án megszüntették az egykorvult monopolcéget. Érdekes módon a zenekar sem sokkal élte túl a rendszerváltást, 1992-ben feloszlott, hogy aztán hosszú szünet után újra összeálljon, és – igaz, már nem az eredeti felállásban – folytassa a zenélést.

A Napoleon Boulevard és az Első Emelet a Váci utcában 1987-ben
© fortepan, adományozó: Urbán Tamás

²⁸ MNL OL XXVI-I-67 39. d. A nyári balatoni programok értékelése.